
Obrat u Heideggerovoj misli kao pokazatelj radikalizacije problematiziranja metafizičke tradicije

---

Branka Brujić

Zagreb

Primljeno:
24. listopada 1985.

Izvorni znanstveni tekst
UDK 11:1 (O91) Heidegger

Temeljni problem svojega filozofskog mišljenja: »zaborav bitka« — Heidegger je propitivao i pokazao u povijesno-epohalnom svjetovanju filozofije Zapada. Otud se velik dio njegovog opusa, kako u radovima objavljenim za života, tako u predavanjima koja izlaze posthumno, sastoji od interpretacije velikih filozofema metafizike. Ove interpretacije su, svaka za sebe, značajne za studij Platona, Aristotela, Leibniza, Kanta, Hegela, Schellinga, Nietzschea. Dapače, sve skupa nezaobilazne su za sagledavanje povijesno-epohalnih tijekova metafizike kao istodobno odlučnih svjetovnih tijekova. Ne smijemo, međutim, gubiti iz vida da je ova egzegeza povijesti filozofije u Heideggera u sklopu preispitivanja povijesno-filozofskih pretpostavki nihilizma suvremenog svijeta. Štoviše, povijesna suvremenost — u strogom značenju koje ovaj pojam ima u vlastitoj Heideggerovoj elaboraciji u *Bitku i vremenu* — nalaže mu obrat (»Kehre«) što ga je izvršio na svojem misaonom putu. Suvremeni značaj tog obrata očituje se usporedimo li rezultate odlučnih pitanja Heideggerova razračunavanja s metafizikom u njihovim konzekvencijama za suvremeni svijet prije i nakon obrata u njegovom mišljenju. Ovakvu usporedbu nastojali smo ovdje provesti u pogledu Heideggerova problematiziranja boga u metafizici.

I.

Božanskom biću je u metafizici, sve od njezinih početaka u Platona i Aristotela pa do dovršetka u apsolutnom znanju Hegelove filozofije, svojstven transcendentni karakter. Heidegger u razdoblju prije obrata, razdoblju koje je obilježeno njegovim ranim glavnim dijelom *Bitak i vrijeme*, ne problematizira teološko ustrojstvo metafizike, iako je tada transcendencia jedno od temeljnih pitanja njegovog mišljenja. Kako to valja razumjeti? Jedno

mjesto u tekstu marburških predavanja iz ljetnog semestra godine 1928. ukazuje u kojem pravcu treba tražiti odgovor.

»Problem transcencije mora biti vraćen u pitanje o vremenitosti i o slobodi. Tek odatle može biti pokazano ukoliko samoj transcenciji, kao bitno ontologijski diferentnoj, pripada razumijevanje bitka qua nadmoćnog, qua svetosti. Ne radi se o dokazivanju božanskog u njegovu 'tubitku', nego o tome da se rasvijetli porijeklo ovog razumijevanja bitka iz transcencije, tj. pripadnosti ove ideje bitka razumijevanju bitka uopće.«¹

Iz citiranog razabiremo da se Heideggeru radi, prije svega, o tome da raspravi transcenciju kao bitno ontologijski diferentnu — s obzirom na razliku: bitak — biće. I na drugim mjestima navedenih predavanja Heidegger ističe da »problem transcencije treba postaviti isto tako univerzalno i radikalno kao problem bitka uopće«, da je »temeljna namjera« transcendentalne analitičke tubitka »pokazivanje unutarne mogućnosti razumijevanja bitka, a to će reći: istodobno transcencije«.²

Polazeći od naprijed citiranog mjesta, naznačit ćemo najprije međusobnu pripadnost transcencije i razumijevanja bitka, odnosno povezanost transcencije, vremenitosti i slobode, a zatim ćemo propitati odnos između bitka »qua nadmoćnog«, »qua svetosti« i boga u metafizici.

Ljudsko odnošenje spram bića kao odnošenje, tj. u samom sebi, pretpostavlja razumijevanje bitka. Budući, naime, da je sve odnošenje spram bića usmjereno na nešto, to se ono već kreće u osvjetljenosti u kojoj se biće pokazuje. Ova osvjetljenost proizlazi iz raskritosti bitka u razumijevanju bitka. Prethodnim razumijevanjem bitka biće je uopće dostupno shvaćanju. Dakle: intencionalnost, usmjerenost u odnošenju spram bića, konstitutivni momenat koje jest pokazivanje samog bića za smjerenje, biva na osnovu raskritosti bitka. Ova se, pak, raskritost u razumijevanju bitka, koja čovjeku u odnošenju i za odnošenje spram bića jest »tu«, zbiva putem transcencije.³

U transcenciji bivaju prekoračena bića u cjelini, usred kojih čovjek (»tubitak«) jest, te kojima i sam pripada. Transcendirajući čovjek nadilazi prirodu, iako on, kao faktično biće, ostaje njome obujmljen. Kamo tubitak transcendiraju, jest svijet.

Svijet, pak, jesu bića u cjelini, i to kao »kako« bića. Ovo »kako« bića je u transcenciji nabačeni u-zor koji daje mjeru i granicu za obrazovanje svih pitanja o biću. Nabačaj svijeta jest unaprijed zahvaćajuće razumijevanje kojim si tubitak zacrtava kako se može odnositi spram bića u pogledu njihove otkrivljivosti. Ovu otkrivljivost Heidegger imenuje »ulazak u svijet« bića. Ulazak u svijet nije događaj koji potječe od samog bića. Biće ulazi

[1] M. Heidegger, *Metaphysische Anfangsgründe der Logik; Gesamtausgabe, II Abteilung*, Bd. 26, Klostermann, Frankfurt 1978, s. 211.

[2] Usp. *ibidem*, s. 194, 197.

[3] Iz sebe van k biću (»ontička transcencija« u Heideggerovoj terminologiji), budući na neki način vođeno samom otkrivljivošću bića, počiva na jednoj izvornijoj transcenciji — razumijevanju bitka.

u svijet time što faktično biće postaje vidljivo u unaprijed zahvaćajućem razumijevanju, koje je obuhvatno, tj. odnosi se na bića u cjelini. Način otkrivljivosti bića, koji proizlazi iz unaprijed zahvaćajućeg razumijevanja, daje tubitku uporište, kako za teorijsko, tako za praktično odnošenje spram bića u cjelini. Otud pojam »svijet« u Heideggera pripada transcendentano značenju.⁴

U kojem su odnosu u intencionalnosti pretpostavljeno razumijevanje bitka i nabačaj svijeta putem transcendencije? Oni su isto. Svijet nije ni neko biće, niti ravnodušna ukupnost bića, nego je pristupačnost unutarsvjetskih bića. Tek razumijevanje bitka pruža mogućnost da se biće u njegovu »što« i »kako« pokazuje. Bitka ima izvorno »kad on svoje biće čini pristupačnim.«⁵ Ontologijska diferencija (razlika: bitak — biće) slijedi iz navedene razlike: svijet kao transcendentalni pojam — ulazak bića u svijet. Naime, izvršenje razlikovanja bitka i bića leži u razumijevanju bitka. Bitak nije neko biće, niti neka regija bića, nego se u odnošenju spram bića čovjek kreće u raskritosti bitka. Bitak nije poput bića, nego bitka ima (»es gibt«) u shvatljivosti i otkrivljivosti bića. Budući da se biće tek putem prethodnog nabačaja razumljivosti može o samom sebi pokazati — bitka ima samo ukoliko tubitak egzistira.⁶ Biće, međutim, jest o samom sebi i kad tubitak ne egzistira; sa svoje strane biće ne potrebuje razumijevanje bitka.

U transcendenciji k nabačaju svijeta, odnosno k razumijevanju bitka, nadilazi tubitak bića u cjelini, tj. neki tubitku suvremeni svijet. Ovdje valja naznačiti navlastitost ljudske egzistencije: čovjeku nije ravnodušan njegov vlastiti način kako da bude — egzistenciji tubitka se radi o samom tubitku. »Râdi« jest konstitutivan vlastitosti. Odatle proizlazi biranje samog sebe kao sebe. Budući da je tubitku svojstveno da obitava u svijetu (»In-der-Welt-sein«), a to će reći: jest s drugim ljudima (»Mit-sein«) i kod bića koja nisu na način tubitka, to biranje vlastitosti ujedno uključuje odnošenje spram bića u biti-sa (drugim ljudima). Iz rečenoga slijedi da je svijet, kamo tubitak transcendirira, primarno određen putem »râdi«, odnosno da su sloboda i transcendencija identične.

Sama sloboda je izvor »râdi«, i to u smislu najunutarnnije mogućnosti htijenja. Tubitak se odlikuje time da mu se kao biću râdi o njemu samome. Njegovo moći biti (»Seinkönnen«) jest to râdi čega on egzistira. Za razliku od istine o nečem predručnom, istina o egzistirajućem jest za nj, najunutarnnije se tiče vlastitosti, te i postoji samo u sabiranju egzistencije k svojem: istinski biti qua egzistirati. Heideggerov ontologijski iskaz: biti tubitka pripada da njegov vlastiti bitak stoji u njegovom »râdi«, uzet u »izvornoj metafizičkoj širini« značenja, uključuje određenje transcendencije. Naime, transcendencijom bivaju prekoračena ne samo bi-

[4] »Svijet je u strogom smislu transcendentalan pojam jer pripada transcendenciji kao takvoj«. — *Ibidem*, s. 218.

[5] *Ibidem*, s. 195.

[6] »Bitka ima samo kad tubitak razumijeva bitak. Drugim riječima: mogućnost da bitka ima pretpostavlja faktičnu egzistenciju tubitka, a ova, ponovo, faktičnu datost prirode. Upravo se u radikalno postavljenom problemu bitka pokazuje da je sve to vidljivo i da može biti razumljeno kao bitak kad je neki mogući totalitet bića već tu.« — *Ibidem*, s. 199.

ća u cjelini, nego tubitak nadilazi upravo samog sebe u svojem datom odnošenju. Dapače, ovo nadilaženje tek mu omogućuje njegovo moći biti. Transcendencija je kao zauzimanje za vlastitost ujedno transcendiranje svojeg bitka, transcendiranje datog bivajanja s drugim ljudima i bića u datoj artikulaciji prirode i uporabnih stvari. Kao, pak, transcendencija k svojem vlastitom moći biti, ona je ujedno nabačaj svijeta.

Kako stoji sa slobodom, budući da je ona na djelu u transcendirajućem (budućnosnom) nabačaju svijeta, međutim, isto tako u nadilaženom svijetu, vazda već nekako artikuliranom na osnovi ozbiljenja prošlih »râdi«? U nabačaju svijeta kao takvom, te u njegovu ozbiljenju u svijetu koji zatječemo, sadržane su najunutarnije mogućnosti tubitka da navlastito bude. No, nabačaj spram budućnosti nadmašuje sve zbiljsko biće. Ovo se raskriva, i to upravo u svojem o sebi — ma kad i ma kako biva pogodeno — uvijek kao jedno ograničenje, kao nezadovoljavajuće iz jednog viška u mogućnostima. Upravo u tom višku mogućnosti ukotvljen je tubitak svojim slobodnim nabačajem budućnosnog. Nadilazeći transcendencijom upravo sebe u svojem datom odnošenju spram bića u cjelini, tubitak istodobno nadilazi dotad ga obvezujući sadržaj njegove slobode. No, odatle ne slijedi da je zbivanje nabačaja svijeta progresivni razvitak slobode. Naprotiv, u transcendenciji kao igrištu slobode pokazuje se bestemelj (»Abgrund«) slobode. To stoga što nabačaj svijeta nije tek razvijanje mogućeg u horizontu već date artikulacije svijeta, nego jest uvođenje bića u njihovoj otkrivljivosti u svijet, jest uigravanje neke od drugih mogućnosti (iz »viška mogućnosti«) za razumijevanje bića u cjelini i ophođenje s njim. Sloboda nije razvijanje i intenziviranje u jednom te istom, nego jest slobodno vezivanje za neprevladivu konačnost svake u povijesni svijet uigrane i uigrive mogućnosti. Zato je »bestemelj«. »Što je izvornije utemeljen sadržaj svijeta, to jednostavnije on pogada srca tubitka, njegovu vlastitost u djelovanju. Nebit temelja biva prema tome 'prevladana' samo u faktućnom egzistiranju, ali nikad odstranjena.«⁷

Vratimo se sad našem pitanju o odnosu bitka, raskritog u nabačaju svijeta (transcendenciji), »qua nadmoćnog«, »qua svetosti«, i boga u metafizici. Kao što je već uvodno spomenuto, Heidegger prije obrata u svom mišljenju ne tematizira u čitavoj metafizici imanentno božansko biće. U spisu »Pismo o 'humanizmu'« on kaže: »ontologijskom interpretacijom tubitka kao u-svijetu-bitka ('in-der-Welt-sein') nije odlučeno ni pozitivno ni negativno o mogućem bitku boga. Rasvjetljenjem transcendencije, međutim, zadobijen je, prije svega, dostatan pojam tubitka, s obzirom na koji sad može biti pitano kako stoji ontologijski s odnosom: tubitak — bog.«⁸

Iz eksplikacijskog horizonta ontologijske diferencije u *Bitku i vremenu* daje se razumjeti zašto za Heideggera bog u metafizici nije tada posebno razvijeno pitanje, nego je tek inkluzivno pitanjem o smislu bitka, odlučnim pitanjem razračunavanja s filo-

[7] M. Heidegger: *Vom Wesen des Grundes* (prvo izd. 1919), u: *Wegmarken*, V. Klostermann, Frankfurt 1967, s. 70.

[8] M. Heidegger: *Brief über den 'Humanismus'* (prvo izd. 1947), u *Wegmarken*, cit. izd. s. 181.

zofijskom tradicijom. Transcendentalna analitika tubitka provedena je s namjerom fundamentalne ontologije. »Sva ontologija... ostaje u temelju slijepa... kad prethodno nije dostatno razjasnila smisao bitka, i kad to razjašnjenje nije shvatila kao fundamentalni zadatak«, stoji u Uvodu *Bitka i vremena*.⁹ »Propust« sve dotadašnje ontologije da izradi pojam bitka tako da se njime »da-de raspolagati«, pripisuje Heidegger njezinom predominantnom karakteru. Čitava filozofijska tradicija »pretpostavlja« bitak na slijedeći način: iz »prethodnog sagledavanja bitka« »biva dato biće prvo artikulirano«. ¹⁰ Međutim, i bit čovjeka i bitak vazda su u filozofemima metafizike određeni iz već datoga, artikuliranog svijeta. U pogledu vremenitosti svijeta slijedi iz tako shvaćenog bitka bića i biti čovjeka — indiferentna vječnost. Vječnost je svojstvena božanstvu metafizike i tada kad je bog temelj kretanja (u Aristotela, i u božanskom karakteru vječne djelatnosti pojma Hegelove filozofije). Nije li vječnost metafizičkog boga posljedica iz prisutnog razumljenog bitka u metafizičkoj tradiciji? »Dostatan pojam tubitka« ukazuje na pitanje u tom smjeru. Time što metafizički pojmovi, kako bitka bića, tako biti čovjeka, potječu vazda iz već artikuliranog svijeta, pokazuje se i u filozofiji sklonost tubitka da sebe razumijeva kao unutarstvetsko biće. Ova sklonost je kao stalna sklonost bitno ustrojstvo tubitka (»zapalost u svijet«). Stoga vodeće pitanje u Heideggerovom razračunavanju s filozofskom tradicijom jest transcendencija tubitka — budućnosna otvorenost bitka.

Čime je u transcendenciji raskriti bitak »nadmoćan«? Naprijed navedena određenja bitka »qua nadmoćnog«, »qua svetosti« Heidegger u spisima tzv. prve faze, koliko znamo, nije nigdje dalje raspravio, te valja da njihovo značenje razaberemo iz odnosa: tubitak — bitak. U pogledu prvog određenja odgovor nedvojbeno i jasno slijedi iz rezultata provedene analitike tubitka. Naime, odlučan rezultat Heideggerovog mišljenja još u prvoj fazi jest konačnost ljudske slobode, odnosno konačnost nabačaja svijeta, konačnost svakog utemeljenja. Svijet svjetuje povijesno jer je u transcendenciji raskriti bitak već uvijek konačno otvoren. Nabačajem svijeta, kojim nadmašuje svijet u kojem se nalazi, ne može tubitak iscrpiti mogućnost raskrivljivosti bića. Nadmoć bitka je očita i neprevladiva!

Bog u metafizici je također čovjeku nadmoćan — bilo da je određen kao nepokrenuti pokretač i mišljenje mišljenja u Aristotela, bilo da je božanski arhitekt, koji u svojem božanskom duhu obuhvaća sve učinke monada, u Leibnizovoj metafizici, itd. — svaki put već prema tome kako su izraženi bitak bića i bit čovjeka. U kakvom su međusobnom odnosu bogovi metafizike i bitak »qua nadmoćan«? Ne sadrži li bitak, povijesno se raskrivajući i vazda ustežući, sve bogove metafizike kao mogućnost pojedinih nabačaja svijeta? Veliki mislioci metafizike, kao sudionici epohalnih preloma i povijesno-svjetovnih tijekova Zapada, Heideggeru su zasigurno model u izradi pojma »nabačaj svijeta«. Na to

[9] M. Heidegger; *Sein und Zeit*; M. Niemeyer, Tübingen 1967, s. 11.

[10] Usp. *ibidem*, s. 8.

ukazuje već i za tubitak promiscue rabljen izraz »metafizička bit čovjeka«. Međutim, ne nadaje se supsumcija svih božanstava metafizike pojmu bitka izrađenom putem Heideggerovih analiza — konačnoj otvorenosti razumijevanja, u kojoj već svagda stoji odnošenje spram bića. Ne nadaje se ne samo stoga što Heidegger prije obrata nije problematizirao teološko ustrojstvo metafizike. Bes temelj svakog utemeljenja, eksplicitno izražen već u prvoj fazi njegove misli, upravo je oprečan bogu metafizike — apsolutnom temelju bića u njihovoj datoj artikulaciji.

Na što ukazuje određenje: bitak »qua svetost«? Valja ponajprije podsjetiti na već spomenuto značenje svijeta. Svijet kao korelat »u-svijetu-bitka« nikako nije samo zemaljsko biće za razliku od nebeskog. Isto tako nije neko područje ili neka područja bića (dakle: nije svjetovno za razliku od duhovnog), nego je cjelina bića u jedinstvu s tubitkom. Odatle se svetost kao aspekt bitka ne može odnositi na onostrano biće prema modelu metafizičkog boga. Tâ riječ je o bitku »qua svetosti«, a u nabačaju svijeta raskriti bitak svjetuje u svijetu, jest svijetu imanentan. U spisima kasnijeg razdoblja eksplicira Heidegger sveto kao ozdravljenje, kao dobrobit.¹¹ Tako u »Pismu o 'humanizmu'« kaže: »... dimenzija svetog čak kao dimenzija ostaje zatvorenom, kad otvoreno bitka nije osvijetljeno i kad u njegovoj čistini (»Lichtung«) nije čovjeku blisko. Možda je karakteristika ovog doba u zatvorenosti dimenzije ozdravljenja. Možda je to jedina nedaća.«¹² To će reći, pođe li se u Heideggerovom pitanju o bitku od tubitka i transcendencije: izvorno razumijevanje bitka u nabačaju svijeta spram budućnosti donosi dobrobit.

U kojem smislu naš suvremeni svijet treba ozdravljenje? Koje su navlastite mogućnosti čovjeka u naše vrijeme u pogledu budućnosnog nabačaja svijeta? Kao u svako drugo vrijeme: ne pustiti da bude nošen bezličnim »se« (»Man«); iz njegove bačenosti u svijet biti otvoren i odlučan za svoje posvemašnje moći biti. Nema ukazivanja koje posebno pogađa naše doba. Pojam tubitka je namjerno proveden u neutralnosti spram svake faktične konkretnosti. »No, neutralnost nije ništavnost neke apstrakcije, nego je upravo moćnost *ishodišta*, koje u sebi nosi unutarinja mogućnost svakoga konkretnog faktičnog ljudstva«, naglašava Heidegger, rezimirajući u predavanjima ljetnog semestra 1928. g. temeljne intencije svojih analiza u *Bitku i vremenu*.¹³

S izrađivanjem »metontologije« namjeravao je Heidegger pripravljanje »novih ishodišta«. (»Metontologija«, kako Heidegger sam označava problematiku, to će reći: metabolé — preokret — povratak ontologije u metafizičku ontiku, u kojoj ontologija već uvijek stoji, ali je to njezino mjesto neizraženo.¹⁴) No, radikalno novo povijesno ishodište — i to ne samo kao mogućnost, nego unu-

[11] Njemačka riječ heilig = svet (germ. izvorno: eigen = vlastit) istog je korijena kao Heil = blaženstvo, sreća, dobrobit; također kao heilen = ozdravljivati (usp. G. Wahrig: *Deutsches Wörterbuch*; Bertelsmann Lexikon Verlag 1968, s. 1689).

[12] Brief über den 'Humanismus', loc. cit. s. 182.

[13] Usp. *Metaphysische Anfangsgründe der Logik*, loc. cit. s. 172.

[14] Usp. *ibidem*, s. 199.

tarnju nuždu našeg doba — uspio je Heidegger naznačiti tek nakon »obrata« u njegovu mišljenju.

II.

Obrat u Heideggerovoj misli općenito je označen kao pomicanje akcenta od: tubitak — nabačaj svijeta, ka: udes samog bitka. Za nabačaj svijeta stoji u drugoj fazi: čistina bitka. To će reći: opnošenje s bićima pretpostavlja prethodnu čistinu bitka. Naime: »u svjetlu bitka stoji već svaki izlazak od bića i povratak njemu.«¹⁵ No, sad samim obratom oštrije izraženo: nabačaj se zbiva kao »dobačen«. Ovo naizgled začudno određenje implicirano je već u ograničenju transcencijacije na razini mišljenja u *Bitku i vremenu*. To utoliko što su mogućnosti, koje tubitku stoje na raspolaganju u transcencijaciji kao budućnosnom nabacivanju, već uvijek ograničene i na neki način priređene u jednom sadašnjem svijetu. Tubitak ne stvara mogućnosti, niti nabačaj stvara bitak, nego bitak putem nabačaja biva raskrit. Ova konstelacija bitka u nabačaju sad postaje naglašena: »K udesu dolazi bitak time što se bitak daje.«¹⁶

Još jedno Heideggerovo određenje koje dolazi obratom, a koje pri površnom slušanju zvuči čudno, može se na osnovi pomaka akcenta u drugoj fazi otčitati i u prvoj. Riječ je o ljudskom biću kao »trebanom«. Nas, kaže Heidegger, »treba da gradimo i obrazujemo na čistini bitka, da u širem mnogostrukom smislu ovu očuvamo.«¹⁷ To će reći: čovjek je jedino biće koje se odnosi spram bitka; odnošenje je dato njegovom egzistencijom, jest »tu«. Odlikovanost ljudske egzistencije data je s egzistencijom kao takvom, a nije njezin proizvod. I u tom pogledu je sloboda bestemelj. »Nije u moći same te slobode da je *slobodno* moći biti prema mogućnosti vlastitosti i da ova faktično jest staki put odgovarajući svojoj slobodi, nije u moći slobode da transcencijacija vremenuje kao izvorno zbivanje« — ustvrđuje Heidegger u jednom od spisa prije obrata.¹⁸

Udes bitka ne prigoduje bez čovjeka. Štoviše, udes jest kao »međusobna naspramnost« bitka i čovjeka. Uslijed mnogostrukog značenja koje u Heideggera poprima pojam »udes bitka«, ne pripada čovjek udesu tek u smislu u kojem se termin (»Geschick«) javnosti u *Bitku i vremenu*, tj. da u odlučnosti za određene mogućnosti tubitak zajedno sa svojom generacijom sukonstituiru sudbinsko nekog naroda.¹⁹ »Međusobna naspramnost« čovjeka i bitka kaže, prije svega, da čovjek iz date svjetlosti bitka misli, oslovljava biće — da se u datom povijesnom kovu teorijski i praktički odnosi spram bića u cjelini. Izložen polazeći od udesa bitka, svijet jest: čistina bitka u koju čovjek istupa i biće udešava na osnovi

[15] Brief über den 'Humanismus', loc. cit. s. 162.

[16] *Ibidem*, s. 166.

[17] M. Heidegger: *Der Satz vom Grund*, Neske, Pfullingen 1957, s. 146.

[18] Vom Wesen des Grundes, loc. cit. s. 70.

[19] Usp. *Sein und Zeit*, cit. izd. s. 384, 5.

udesom datoga pristalog. Udes bitka dariva čovjeku stajalište za sve odnošaje spram bića. Svijet svjetuje povijesno jer se bitak u udesu daje i istodobno usteže.

Iz naznačenih preformuliranja, što ih temeljni pojmovi Heideggerovog mišljenja dobivaju obratom, nameće se slijedeće pitanje: da li on samo različito izražava isti složaj, tj. složaj u prvoj fazi eksponirane problematike? U »Pismu o 'humanizmu'« Heidegger izvještava da »ovaj obrat nije promjena stajališta u *Bitku i vremenu*, nego da tek u njemu prispijeva pokušano mišljenje u naselje dimenzije iz koje je iskušen *Bitak i vrijeme*, naime, iskušen iz temeljnog iskustva zaborava bitka.«²⁰ Ovo naselje postiže Heideggerovo mišljenje putem jednoga odlučnog koraka. Iskokom iz postupanja metafizike dobiven je razmak iz kojeg je cjelina postala vidljivija za pitanje o zaboravu bitka. Iz distanciranja od metafizike slijedilo je napuštanje transcendencije kao temeljnog pojma ontologijske diferencije. Isto tako je napušten naslov utemeljenje ontologije (fundamentalna ontologija). Osvrćući se na pređeni put svojeg mišljenja, Heidegger u Uvodu za spis »Što je metafizika?« kaže: »Sve dok se samo ovo mišljenje još označava kao fundamentalna ontologija ono si zaprečuje vlastiti put i zatamnjuje ga. Naime, naslov 'fundamentalna ontologija' gotov da pobuđuje mnijenje da bi mišljenje, koje pokušava misliti istinu bitka, a ne poput sve ontologije istinu bića, kao fundamentalna ontologija i samo bilo još jedna vrsta ontologije.«²¹

U vezi s tim zanimljiv je Heideggerov uvid već 1930. g. da je konačni stadij mogućeg utemeljenja ontologije — Hegelova apsolutna znanost. U predavanjima o *Fenomenologiji duha*, u zimskom semestru 1930/31, stoji izriječkom, i to naglašeno, da je znanost fenomenologije duha ništa drugo doli »fundamentalna ontologija apsolutne ontologije — a to znači ontologije uopće«²². Budući da je već u antičkoj metafizici, u Platona i Aristotela, bitak bića shvaćen kao eidos, ideja, i time povezan s lógos-om qua određujućim izričajem, a da je logičko u novovjekom ishodištu premješteno u ego, čime dobiva mogućnost neograničene refleksije — to su u Hegelovu apsolutnom pojmu u krajnjem dovršetku razvijeni sadržaji antičkog i osobito novovjekog pojma bitka.

Heideggerovo smjerenje fundamentalnoj ontologiji doista ne namjerava utemeljenje ontologije, nego, kako smo naprijed naveli, razjašnjenje smisla bitka — razjašnjenje temeljnog pitanja sve ontologije. Time što metafizika biva vraćena u metafizičku ontiku (u Heideggerovom mišljenju na razini *Bitka i vremena*), postiže ona prije »fundamentum concussum« nego »fundamentum inconcussum« — upozorava jedna primjedba u Protokolu seminara o *Vremenu i bitku*.²³ »Ontokronija« kao rezultat transcendentalne

[20] Brief über den 'Humanismus', loc. cit. s. 159.

[21] Einleitung zu »Was ist Metaphysik?« objavljen 1949. uz 5. izd. spisa: *Wegmarken*, cit. izd. s. 209.

[22] Usp. M. Heidegger: *Hegels Phänomenologie des Geistes, Gesamtausgabe, II. Abteilung*, Bd. 32, Frankfurt 1930. s. 204.

[23] Usp. M. Heidegger: *Zur Sache des Denkens*, Niemeyer, Tübingen 1969. s. 34.

analitike tubitka bolje izražava usmjerenost Heideggerovog mišljenja nego fundamentalna ontologija. U razračunavanju s Heidegelovim mišljenjem, koje predstavlja konačni stadij mogućeg utemeljenja ontologije uopće, Heidegger inzistira na »ontokroniji« kao obilježju svojeg mišljenja.²⁴

Napuštanje transcendencije kao vlastitog horizonta ontološke diferencije još više nego odustajanje od naziva fundamentalna ontologija govori o distanciranju spram metafizike. Na spomenutom mjestu, u Uvodu za spis »Što je metafizika?«, Heidegger kaže: »Svaka filozofija koja se kreće u posrednom ili neposrednom predstavljanju 'transcendencije' — može ona izvesti utemeljenje ontologije, ili može, prema osiguravanju, odbijati ontologiju kao pojmovno ukrućivanje doživljavanja — ostaje nužno u bitnom smislu ontologija.«²⁵

Dakle: transcendencija je samosvojno postupanje svake ontologije, tj. sve metafizike. Budući da Heideggerova misao obratom istupa iz postupanja metafizike, umjesto transcendencije stoji za bit čovjeka: »Ek-sistenz« — ekstatičko stajanje u istini bitka. Ne sadrži li, međutim, u transcendenciji tubitka, u nabačaju svijeta raskriti bitak i ekstatičko stajanje unutar svjetlosti bitka isti, a samo različito izražen složaj? I da i ne. Utoliko što su ekstatičko stajanje unutar, kao i transcendencija, mjesto ontologijske diferencije, valja odgovoriti potvrdno. Niječan, pak, odgovor slijedi time što je Heidegger, osvrćući se na cjelinu zapadnjačkog mišljenja iz distance na osnovi obrata, ispostavio transcendenciju kao samosvojno obilježje ustezanja bitka u metafizici.

III.

Kao mjesto ontologijske diferencije transcendencija prelazi od bića k raskritom bitku — odnošaj je između bitka i bića. U metafizici, pak, transcendencija je nadilaženje bića u najvišem biću. Najviše biće jest punina bitka, jest božansko. Transcendencija u prvom smislu (tj. nadilaženje već nekako artikuliranih bića nekoga povijesnog svijeta k bitku koji se raskriva za drugačije razumijevanje bića) zbiva se u metafizici, podarujući joj njezinu povijest. Signum da kao takva u metafizici ostaje nemišljena jest upravo odnos k božanskom biću. Iz ovog sklopa razvija Heidegger pitanje o onto-theo-logijskom ustrojstvu metafizike kao pitanje o biti metafizike.

Onto-theo-logijsko ustrojstvo metafizike znači prije svega jedinstvo bića u cjelini, u pogledu toga što i kako bića jesu, s bogom kao najvišim i najbićevitijim bićem. Ovo jedinstvo je temeljna odrednica kroz čitavu povijest metafizike. Iako su bića u cjelini, kao »što« i »kako«, u velikih mislilaca metafizike različito razabrana i mišljena, bog uvijek nadvisuje i čovjeka, kao odlikovano biće usred drugih bića, i dato esencijalno biće u cjelini. Bog je puni-

[24] Usp. Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, loc. cit. s. 144—5.

[25] *Einleitung zu Was ist Metaphysik?*, loc. cit. s. 209.

na biti — bilo kao ideja dobra u Platonu, čista forma i mišljenje mišljenja u Aristotela, bilo kao garant istine u Descartesa, te uopće kao apsolutno potpuno biće u pogledu novovjeko mišljene supstancije u Descartesa, Spinoze, Leibniza. Kao punina biti bog istodobno utemeljuje biće u tome što ono jest da jest u cjelini tako kako jest. Sam bog ne daje se utemeljiti. Božanstvo je u jedinstvu pojedinoga metafizičkog filozofema — *causa sui*.

Odakle potječe čitavoj metafizici zajedničko onto-theo-logijsko ustrojstvo, unatoč različito izraženim bićima tijekom njezine povijesti (*eidos*, *ousía* u grčkoj metafizici, božje stvorenje u srednjem vijeku, protežna supstancija, monada, predmet iskustva, itd. u novovjeko metafizici)? Izvor toga cjelokupnog mišljenja metafizike jest neiskušena i nemišljena bit bitka. Metafizika se već uvijek kreće u raskritost bitka, iz koje biće dobiva svoje dato povijesno oblikovanje. Utoliko je prožeta bitkom. No, udes kao udes, tj. kao davanje bitka, biva u metafizičkom mišljenju ispušten u korist raskritog qua prisutnog u biću što ga upravo veliki mislioci metafizike iznose. U predstavljanju punine raskritog, shvaćene kao bog, bitak biva »tako reći dodirnut«,²⁶ no nikad u metafizici i mišljen. Samo je mišljenju koje nije iskusilo davanje bitka uz istodobno ustezanje (tj. davanje u kojem su usteznute druge mogućnosti raskritosti) svojstveno utemeljivanje prisutnog u bogu, koji sadržava puninu upravo prisutnog. Naime, bog je u svakom metafizičkom izrazu kao prvi i zadnji uzrok bića u njihovu »što« i »kako«, kao *causa sui* — vječan. Doista, samo mišljenje koje ne počiva na iskustvu različitih svjetovnih mogućnosti za razumijevanje bića u odnošenju čovjeka spram njih može utemeljivati razabrano, zagovarajući ga, u vječnom temelju kao punini toga istog razabranog.

Odakle, dakle, potječe onto-theo-logijsko ustrojstvo metafizike? Heideggerov rezimirajući odgovor na ovo pitanje, koje problematizira bit metafizike, glasi: »Zato što se bitak pojavljuje kao temelj, jest biće utemeljeno, a najviše biće utemeljujuće u smislu prvog uzroka.«²⁷ To će reći: temelj i temeljenje, kao odnošenje mišljenja spram bića, jest udes bitka, u kojem udesu se korijeni čitava metafizika sa svima u tijeku njezine povijesti različitim izrazima bića u njihovu »što« i »kako«. Logičko u onto-logici i theo-logici, koja obrazlaže prvi temelj, izvire u mišljenju koje se od davnina shvatilo kao utemeljenje i utvrđivanje. Zašto se mišljenje od početka metafizike odnosi utvrđujući i utemeljujući? Da je tome tako, ne daje se obrazložiti ispostavljanjem temelja samom utemeljivanju. »U tome da bitak obitava kao temelj nema on sam nikakvog temelja«, kaže Heidegger.²⁸ Dade se, međutim, razumjeti da mišljenje koje nema iskustva povijesne svjetovnosti, odnosno raz-

[26] »U transcendentalno-transcendentnom nadilaženju bitak je na način predstavljanja tako reći dodirnut. Nadilazeće mišljenje stalno ispušta mišljenje samog bitka, ne u smislu propusta, nego na taj način da se ne upušta u bitak kao takav, u upitno svoje istine«. — M. Heidegger: *Nietzsche II* Bd., Neske, Pfullingen 1961. s. 350.

[27] Usp. M. Heidegger: *Die onto-theo-logische Verfassung der Metaphysik*; u: *Identität und Differenz*, Neske, Pfullingen 1957, s. 63.

[28] Usp. *Der Satz vom Grund*, s. 185.

ličitih svjetovnih mogućnosti razumijevanja bića, koje iskustvo upućuje na ustezanje bitka pri njegovom otvaranju za vazda po jedno temeljno odnošenje u razumijevanju bića — išće temelj tomu što se od sebe pokazuje u svojoj začudnoj strukturi reda (kósmos).

Što slijedi u pogledu bitka »qua nadmoćnog« iz kratko prikazanog raspravljanja onto-theo-logijskog ustrojstva metafizike, iz raspravljanja koje Heidegger označava kao »korak natrag« »iz metafizike u bit metafizike«?²⁹ Može se činiti da Heideggerova problematizacija onto-theo-logijskog ustrojstva metafizike vodi k zaključku da bitak obuhvaća sve bogove metafizike. To otud što je svaka raskritost bitka, koja se prigodila u povijesti metafizike, u metafizičkom mišljenju predstavljena kao punina bitnom sadržaju raskritog i odnošenju čovjeka s njime korespondirajućeg boga. U svojim kasnim kazivanjima naziva Heidegger »ima« (»es gibt«) — u odnosu na pružanje bitka — »demonskim«.³⁰ »Ima bitka«, u smislu pružanja bitka, jest »demonsko« jer nas se tiče, a mi ne raspoložemo njime. Kao podarujuće svakoga poznatog nam i još ne iskušena mogućeg povijesnog prispjeća bića — bitak jest upravo nadmoćno, odnosno demonско.

No, sad pogotovo ne slijedi jednačenje svih božanstava metafizike i bitkom, problematiziranim i mišljenim u Heideggera. Takvo jednostrano svodenje božanstva metafizike na bitak previdjelo bi odlučni rezultat Heideggerovog mišljenja nakon njegovog obrata. U pitanju o biti metafizike rasvijetljeno je baš neiskuseno ustezanje bitka kao porijeklo cjelokupne metafizike, karakterizirane utemeljujućim i utvrđujućim mišljenjem. Na neprevladivoj skrovitosti bitka, koja jest istodobno s raskritošću, lomi se svako temeljito utemeljivanje otvorenoga prisutnog u vječnom bogu. Dapače, iskušeno ustezanje u otvorenosti bitka ne dopušta sigurno postavljanje bića. »Skrovitost, ali koja pripada metafizici kao granica, mora biti vlastita samoj prigodi«.³¹ Riječ je o prigodi kojoj se Heideggerovo mišljenje nakon obrata sve više priklanja kao pripravljajuće mišljenje.

U suvremenom svijetu vlada sigurno postavljanje bića u cjelini, i to u obliku »postava«. Ontologijsko određenje postava jest: stajati na raspolaganju za trošenje. Sigurno postavljanje se sastoji u proračunljivom iziskivanju energija i planski upravljano trošenju. Sāmo uspostavljeno, kao takvo, nema nikakve postojanosti — uspostavljeno je upravo za trošenje. K tomu pripada da konzumcijski produkti neposredno zastarijevaju budući da bivaju nadmašeni novima. Postojano je samo stajanje na raspolaganju za trošenje u nadmjestivosti svega. Postav kao sveopći način tehničkog postavljanja svega radi trošenja, prezentiran u suvremenom razvijenom industrijskom svijetu, neposredno je pripremljen u epohi bića kao predmetnosti.³² Tako je postav krajnji oblik novovjeke metafizike, te, ujedno, cjelokupne povijesti metafizike.

[29] Usp. Die onto-theo-logische Verfassung der Metaphysik, s. 41, 65.

[30] Usp. Protokoll zu einem Seminar über den Vortrag *Zeit und Sein*, cit. izd. s. 43.

[31] *Ibidem*, s. 44.

[32] U mnogim svojim radovima pokazao je Heidegger navlastito tehnički

Način na koji sve u suvremenom svijetu jest krajnje je suprotstavljen bitku kao podarujućem. Konstelacija pravljivosti i nadomjestivosti svega posve je nepogodna da čovjek išta iskusi podarenim, a kamoli i samu otvorenost za crpljenje energija. Konstelacija je to u kojoj sve biva ništavnim ništa — puko trošena stvar, u progresiji uspostavljanja stalno nadomjestiva i nadmašiva. Sama zemlja postala je ništa drugo doli iskorištavana zaliha energije, a priroda uopće, kao prirodni rast, sve više je ustegnuta.

Međutim, čovjek je danas već iz samog iskustva života suočen s opasnošću opustošenja zemlje. U šticeanju stvari prirode radi mu se o spasavanju sebe kao živog bića naprosto. No, čovjek nije tek živo biće, nego je jedino biće koje propituje temeljna načela svega što jest. Otud je dostojanstvu duhovnog bića čovjeka primjereno prevladavanje tehničkog svijeta iz istine bitka. Tu je, smatramo, usidrena Heideggerova misao u njezinom suvremenom povijesnom značenju, te odavde proizlaze mjerila za rezultate obrata koji je uslijedio u njezinom imanentnom razvitku.

Za razliku od određenja bitka »qua nadmoćnog«, »qua svetosti« u prvoj fazi, koja su se na razini tada eksponirane problematike pojednako odnosila na ponicanje svakoga povijesnog svijeta i na njegovu konačnost, »ozdravljenje« i »demonško«, »koje se istodobno pojavljuje u čistini bitka«³³, u značenju koje poprimaju nakon obrata — pogađaju suvremeni svijet u njegovim korijenima. Umjesto da je sve ničemu u samonadmašivanju trošenja, valja bitak kao podarujuće pustiti da bude. Bitak jest podarujuće-dopuštajuće raskritošću i dobrobiti, kojima je proisteklo svako razumijevanje bića u povijesti metafizike, iako kao davanje bitka nije bilo mišljeno. Primjereno konačnosti davanja (»demonško«, ustezanje bitka) valja napustiti sigurno postavljanje i utvrđivanje.

Zaključno se može reći da čovjek u odnošenju spram bitka »qua nadmoćnog«, »qua svetosti« dobiva svoju mjeru. Dobivao ju je i u metafizičkom bogu. Ali nasuprot metafizički predstavljenom božanskom, ne daje se više zavesti beskonačnošću i vječnošću.

---

karakter novovjeke znanosti iz temeljnih pojmova novovjeke filozofije u njezinom na gospodarenje silama prirode usmjerenom nabačaju svijeta. Za razvijeni stadij novovjeke filozofije, u kojem su bića ispostavljena kao predmet iskustva transcendentale sinteze svijesti usp. osobito: *Die Frage nach dem Ding*; Niemeyer, Tübingen 1962.

[33] Usp. Brief über den 'Humanismus', loc. cit. s. 189. u kojem za ustezanje bitka stoji izraz »gnjevno« (das Grimmige).

Sažetak

Branka Brujić / »Obrat« u Heideggerovoj misli kao pokazatelj radikalizacije problematiziranja metafizičke tradicije

»Obrat« u razvoju Heideggerova mišljenja čini pomak uporišta u pokazivanju povijesnog svjetovanja svijeta, pomak od: tubitak — nabačaj svijeta putem transcendencije, ka: »udes« bitka. Napuštanjem transcendencije za eksplikaciju ontološke diferencije, kao i odustajanje od naziva »fundamentalna ontologija« za usmjerenje svojeg mišljenja, Heidegger postiže odlučnije razgraničenje spram metafizičkog mišljenja. Transcendenciju, imanentnu metafizici (nadiženje bića k božanskom biću) problematizira u pogledu raskrivanja-ustezanja bitka, neiskušeno u metafizici, premda joj podaruje njezinu povijest. U svim filozofemima metafizike su bića, mada različito artikulirana »što« i »kako« jesu, utemeljena u datoj artikulaciji korespondentnom najvišem, božanskom — apsolutnom biću. Vječna sadašnjost, u pogledu temporalnosti, kao i uopće usmjerenost mišljenja na utemeljivanje, koje sobom nosi onto-theologijska struktura metafizike, ukorijenjene su u neiskušenom usztezanju bitka.

Problematizacija metafizike u Heideggera je s intencijom propitivanja pretpostavki nihilizma suvremenog svijeta. U filozofskoj tradiciji Zapada nemišljen, bitak »qua nadmoćan«, odnosno »demonški« (skrovitost bitka) i bitak qua »dobrobit« (»čistina« bitka, koja podaruje razumijevanje i udešavanje bića) mjerodavan je za čovjeka kao duhovno biće u prevladavanju odnošenja disponiranja svime i tehničkog opustošenja zemlje.

Zusammenfassung

Branka Brujić / »Die Kehre« im Denken Heideggers als Aufzeiger für das Radikalisieren und Problematisieren der metaphysischen Überlieferung

»Die Kehre« in der Entwicklung von Heideggers Denken macht die Verschiebung des Akzentes im Aufweisen des geschichtlichen weltlen der Welt, die Verschiebung von Dasein — Entwerfen der Welt durch die Transzendenz zu »Geschick« das Seins, aus. Heidegger erreicht eine entscheidendere Differenzierung seines Denkens gegenüber dem metaphysischen Denken durch den Verzicht auf die Transzendenz für die Explikation der ontologischen Differenz ebenso wie durch den Verzicht auf den Titel »Fundamental Ontologie« als die Bezeichnung für die Ausrichtung seines Denkens. Das Transzendieren, das der Metaphysik immanent ist (Hinausgehen des Seienden zum göttlichen Seienden) wird hinsichtlich

der Enthüllung des Entzugs des Seins, welches in der Metaphysik nicht erfahren ist, obwohl die Metaphysik diesem Entzug ihre Geschichte verdankt, problematisiert. In allen metaphysischen Systemen ist das Seiende, wenn auch verschieden in seinem »Was« und »Wie« artikuliert, in der gegebenen Artikulation, die mit dem höchsten göttlich-absoluten Wesen korrespondiert, begründet. Die ewige Gegenwart hinsichtlich ihrer Temporalität wie die allgemeine Ausrichtung des Denkens zu begründen, welche in der onto-theo-logischen Struktur der Metaphysik liegt, ist im unerfahrenen Entzug des Seins verwurzelt. Das Problematisieren der Metaphysik bei Heidegger hat die Intention des Hinterfragens der Voraussetzungen des Nihilismus der gegenwärtigen Welt. In der abendländischen philosophischen Überlieferung war das Sein nicht durchdacht als »qua übermächtig«, bzw. »dämonisch« (Verborgenheit des Seins) und das Sein qua »das Heilbringende« (Lichtung des Seins, welche das Verstehen und das Hervorbringen des Seienden gewährt), sondern diese Bestimmungen sind massgebend für den Menschen als geistiges Wesen in seiner Überwindung des Verhaltens der allgemeinen Machbarkeit und der technischen Verwüstung der Erde.